

Türkiye'nin Zorunlu Eğitim Politikaları -Tarihsel Perspektif¹-
Turkey's Compulsory Education Policies -A Historical Perspective -
Fethi TURAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'deki zorunlu eğitim politikalarını Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak, günümüze kadar geçen süre içerisinde, tarihi bir perspektiften incelemek, dünyadaki bazı örnekleri de tanıyarak, zorunlu eğitim sürecini anlamaya çalışmaktır. Bu çalışmada dönemler kronolojik sıraya göre ele alınmış ve tartışılmıştır. Çalışmada sonuç olarak; zorunlu eğitimin dünyada olduğu gibi Türkiye'de de her geçen gün varlığını güçlendirdiği, modern devletin zorunlu eğitimi bir egemenlik aracı olarak gördüğü, zorunlu eğitim ile ilgili tartışmaların uzunca bir geçmişe sahip ve iktidarların vazgeçemeyeceği siyasi bir araç olduğu, ilk yıllarda Türkiye'de zorunlu eğitim politikalarının ülkeyi çağdaş uygarlık idealine taşımanın bir aracı olarak ele alındığı, son dönemde din ve din eğitimi bağlamında imam hatip ortaokul ve liseleri ile Kur'an-ı Kerim öğretiminin ülkemizdeki zorunlu eğitim politikalarının nirengi noktasını oluşturduğu, Türkiye'de zorunlu eğitim süresi 2012 yılına kadar sekiz yıl iken, bu süre gelişmiş bazı ülkelerde 9-13 yıl arasında değiştiği, Türkiye'nin 2012 yılında yaptığı düzenlemeler ile dezavantajlı durumunu gidermeye çalıştığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Zorunlu eğitim politikaları, tarihi perspektif

Abstract

The aim of this investigation is to investigate compulsory education policies in Turkey in a historical perspective starting from pre-republican era till today and try to understand compulsory education process with comparison to some samples on the world. In this study periods are presented chronologically. Regulations essential for compulsory education are presented and results are interpreted. According to the results, it can be asserted that compulsory education is becoming more powerful in the world and our country, states use compulsory education as a means of sovereignty, compulsory education has a long history, compulsory education policies were believed to take Turkey to modern civilization ideals, compulsory education is important in education policies related to religion and religion education, compulsory education was for 8 years till 2012 while it was 9-13 years in developed countries, and Turkey tried to develop education through regulation in compulsory education after 2012.

Key words: compulsory education policies, historical perspective

¹11-13 Eylül 2014 tarihleri arasında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesinde gerçekleştirilen V. Eğitim Yönetimi Forumu'na poster bildiri olarak sunulan çalışmanın geliştirilmiş şeklidir.

²Yrd. Doç. Dr. Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya, fethituran49@hotmail.com

Giriş

Modern devlette konu eğitim olunca, bireyin, ailenin hatta toplumun tercihleri yerine, yönetim erkini elinde bulunduran devletin iradesi ortaya çıkmakta ve yürütülecek eğitim politikalarına bir bütün olarak devlet karar verebilmektedir. Devletin eğitim kurumları, bireylere millî ideolojiyi, değerleri ve idealleri kazandırarak, onları egemen olan siyasi düzene bağlı yurttaşlar olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu kurumlarda devletin tercih ettiği ideoloji ve ilkeler çeşitli ders ve sosyal, kültürel etkinliklerle çocuk ve gençlere kazandırılarak mevcut siyasal düzenin korunması ve devamı sağlanmaktadır (Fidan ve Erden, 1987, s. 66). Bu yönü ile eğitim, devletin vazgeçemeyeceği bir araç olarak, kaçınılmaz bir biçimde siyasi bir role sahiptir. Özellikle Türkiye’de din eğitimi eksenli yaşanan tartışmalar, gerçekte siyasi bir mücadelenin eğitim alanındaki izdüşümüdür. Farklı kamplarda yer alan taraflar, eğitim sistemini yanlarına almadıkça, siyasi iktidarlarını garanti edemeyeceklerinin farkındadırlar (TDV, 1996, s. 5).

Temel bir insan hakkı olan eğitim, insanların seçme ve seçilme hakkından ifade özgürlüğüne kadar, bütün haklarını kullanmalarının ön koşulu kabul edilmektedir. Bu özelliğinden dolayı zorunlu eğitim uluslararası ve yerel hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmıştır (Göksoy, 2013, s. 31,32). Zorunlu eğitim vatandaşın hukuki düzenlemeler yoluyla ortak bir program ve süreye bağlı olarak "okullu olma" sürecidir (Akçabay, 2012). Ülke insanının belirli bir yaş aralığında, ortak hedefleri olan eğitim sürecine katılımını öngören zorunlu eğitim, onları asgari ortak bileşenler etrafında bir araya getirip yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Bahtiyar Karadeniz, 2012, s. 35). Zorunlu eğitim ile her bireyin, topluma uyum sağlaması için gerekli olan bilgi ve becerilerle donatılması, toplumsal ödev ve sorumluluklarını öğrenmesi beklenmektedir. Yasal düzenlemeler ile kendisi ya da ailesinin iznine bağlı olmaksızın zorunlu eğitime alınan bireyler, küçük yaşlardan itibaren mevcut toplumsal yapıyı, sorgulama fırsatı bulamadan kabullenerek, kendilerinden beklenenleri yerine getirmeye başlamaktadırlar (Akçabay, 2012). Etkisini, muhatapların kendilerine sunulanı sorgulayamayacak kadar küçük yaşta sürece katılmalarından alan zorunlu eğitim, salt belli bir "süre" ve "yaş" sorunu değil; verilen dersler ve ders içerikleri ile de politik tercihlere açık bir alandır.

Eğitimin bir politika konusu olarak ele alınması ve eğitim politikalarının tespit edilip uygulanması, ulus devletlerin ortaya çıkıp yaygınlaşmasıyla önem kazanmıştır (Şişman, 2007, s. 93). Kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal amaçları ile bütünlük arz eden eğitim politikaları ülke yönetiminin niteliğini yansıtır (Adem, 1997, s. 52; Lauwerys, 1979, 20). Politika, devletin faaliyetlerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esasları ile ilgili olup (TDK, 1988) belli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ile benimsenen ilkeleri kapsar (Ocak, 2002) ve benzer durumlarda alınması gerekli önlemlerin takdir hakkını sınırlayan ilke ve kuralları ifade eder (Ergun, 2004, s. 484). Bu özelliği ile günlük siyasi ve idari kararlardan, keyfi uygulamalardan ayrılan politika, önceden kararlaştırılmış bir programı ve bu programın öngördüğü hedefleri göstermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (TBMM, 1949) ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi (MEB, 1991a, s. 29) ile evrensel bir nitelik kazanan zorunlu eğitim (Özoğlu, 2012), Türkiye’de anayasal bir hak olarak eğitim politikalarının öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Ülkemizde yaklaşık 200 yıllık birikime sahip zorunlu eğitim politikalarının incelenerek ortaya konulması, mevcut durumun anlaşılması ve değerinin bilinmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Türkiye’de zorunlu eğitim politikalarını, Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak, günümüze kadar geçen süre içerisinde, tarihi bir perspektif içerisinde incelemek, dünyadaki bazı örnekleri de tanıyarak, zorunlu eğitim sürecinde izlenen eğitim politikalarını anlamaya çalışmaktır.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Zorunlu Eğitim

Eğitimin doğrudan devletin sorumluluğu altına alınması ve geleneksel okullar dışında yeni okullar açılması II. Mahmut dönemine rastlar. 1824 yılında yayımlanan ferman ile ilköğretim İstanbul için zorunlu hale gelmiş, ancak ülke genelini kapsayacak zorunlu ilköğretim uygulaması Tanzimat Dönemi’nde gerçekleşmiştir (Akyüz, 1989, s. 173, 182). Tanzimat’ın ilanından sonra, 1847 yılında ilköğretim kurumları olan sıbyan mektepleri ve bu okullarda ders veren hocalar hakkında

Talimatname³ ile sıbyan mekteplerinin öğretim programları, ders araç ve gereçleri ile öğretim yöntemleri, sınıf geçme ve devam zorunluluğu gibi hususlar düzenlenmiştir (Akyüz, 1989, s. 179-183).

1869 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın Fransız eğitim teşkilatını göz önünde bulundurarak hazırlattığı, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, günümüzde de geçerli olan eğitim sistemindeki kademelerin kaynağı olarak kabul edilmektedir (TDV, 1996, s.21). Nizamname'de birinci kademe olarak düzenlenen Mekteb-i İbtidaiye 3 yıl süreli ve bütün kız ve erkek çocuklar için zorunlu okullardır. Okuma-yazma, hesap, din bilgisi, tarih, coğrafya ve el işleri gibi temel bilgiler öğretilen bu okullarda öğretim parasızdır (Cicioğlu, 1985, 13). Nizamname'de eğitimin ikinci kademesi olarak yer alan Mekteb-i Rüşdiye ise, ibtidaiyeler üzerine dayalı ve yine 3 yıllık okullardır. Bu okullarda öğretim, Kur'an okuma, din bilgisi, Türkçe, Arapça, hesap, coğrafya, Türk ve İslam tarihi, güzel yazı ve tarım gibi derslere dayanmaktadır. Programda ayrıca Farsça, resim, geometri ve sağlık bilgisi gibi dersler de bulunmakta ve bu sistem içerisinde ilköğretim, 3 + 3 gibi iki kademeli bir yapı sergilenmektedir (Cicioğlu, 1985, s. 13).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde sözü edilen ilköğretimin zorunlu olması hususu, I. Meşrutiyet Dönemi'nde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'nin 114. maddesinde⁴ yer almış ve bundan sonraki Anayasalara da geçmiştir (Aydın, 2006, s. 7). Ancak 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Meclis-i Mebusan kapatılmış ve Kanun-i Esasi'nin uygulanma imkanı olmamıştır (Akyüz, 1989, s. 174). Zorunlu eğitim açısından önemli bir dönüm noktası olan Nizamname'de yer alan ilgili hükümler şöyledir (Akyüz, 1989, s. 181, 182):

- Kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşları arasında mektebe devamları zorunludur. Buna uymayan ana babalara para cezası verilecektir. Ancak, önemli derecede bedeni ve ruhi özrü bulunan, ailesinin geçimini sağlamak zorunda olan, en az yarım saat uzakta bir okula gitmesi gerekenler ile evinde okuma yazma öğrenenler devamdan muaf tutulacaklardır.
- Sıbyan mektepleri her mahalle veya köyde en az bir tane bulunacak, Hıristiyan ve Müslümanların bir arada yaşadıkları yerlerde her toplum için ayrı bir mektep bulunacaktır. Hıristiyan sıbyan mekteplerinde kendi dinleri ile Osmanlı tarihi kendi dilleri ile okutulacaktır.
- Mekteplerin inşa, tamir ve öğretmen masrafları ilgili toplum tarafından karşılanacaktır.

Kanun-i Esasi'nin 1908 tarihinde tekrar yürürlüğe girdiği II. Meşrutiyet Dönemi'nde çıkarılan "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati" zorunlu ilköğretim tarihi için önemli hükümler içermektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da birçok maddesi yürürlükte kalan bu Kanun ile mevcut Mekteb-i İptidaiye ve Mekteb-i Rüşdiye birleştirilerek Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye adını almış, böylece ilköğretim 6 yıl olarak düzenlenmiş ve her biri 2 yıl süreli olan 3 devreye ayrılmıştır. Bununla birlikte ilköğretimin mecburi ve Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye'de ücretsiz olduğu hükme bağlanmıştır (Akyüz, 1989, 294; Cicioğlu, 1985, s. 33).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kurulduktan sonra oluşan İcra Vekilleri Heyeti(Hükümet) üyelerinden biri de Maarif Vekilidir. Maarif Vekaleti'nin kurulduğu yıl mecburi öğretim çağında bulunan çocuklara yalnız Kur'an ezberletilerek hafız yetiştirilmek istenmesi üzerine yayımlanan 25 Ekim 1920 tarihli Genelgede yer alan yaklaşım⁵, zorunlu eğitim politikalarının izleyeceği yol açısından dikkat çekicidir.

³Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vecihle İcra Eylemeleri Lazım geldiğine Dair Sıbyan Mekatib-i Hâceleri Efundilere İta Olunacak Talimat (Akyüz, 1989, s. 173, 182).

⁴Osmanlı efradının tümü için tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecatı ve teferruatı nizamı-ı mahsus ile tayin kılınacaktır (Akyüz, 1989, s. 174).

⁵Bazı mahallerde mecburiyeti tahsiliyesinde bulunan çocuklardan bir kısmını yalnız hıfzı Kur'anla iştilal edilmekte oldukları anlaşılmaktadır. An'anatı diniyemizden olan hafız yetiştirmek lüzumunu Maarif Vekaleti de ehemmiyetle takdir eyer. Ancak hıfzı vesile ittihaz ederek tahsili mecburiye sınındeki çocukların maarif-i ibtidaiyeden mahrum bırakılmaları gerek kendileri ve gerek vatan ve millet için muzurdur (Tonguç, 1914'tan aktaran: Cicioğlu, 1985, s. 30).

Cumhuriyet kurulmadan önce 15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan I. Heyet-i İlmiye çalışmalarında üyelerin düşünce bakımından "mektepli" ve "medreseli" olarak iki ayrı kaynaktan geldikleri ve bu üyelerin sorunları kendi bakış açıları ile değerlendirdikleri görülmüştür. Heyetin çalışmaları sonrasında hazırlanan raporda; ilköğretimin zorunlu olması ve altı yıllık ilköğretim süresince genel eğitim ile birlikte mesleki eğitime de yer verilmesi öngörülmüştür (Cicioğlu, 1985, s. 29, 30).

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda öğrencilere cumhuriyetçi ve demokratik bir siyasi eğitim vermek olmuştur (Akyüz, 1989, s. 361). Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında köylerin çoğuna uzun yıllar okul yapılamamış, öğretmen atanamamıştır (Aydın, 2006, s. 8). Bu arada yürütülen çalışmalarda medrese-mektep ikiliğinin ortadan kaldırılması üzerinde durulmuş ve 3 Mart 1924 tarihinde öğretimin birleştirilmesini öngören Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Aynı yıl eğitim ve kültür sorunlarını görüşmek üzere toplanan II. Heyet-i İlmiye görüşmelerinden sonra ilköğretimin süresi 6 yıldan 5 yıla indirilmiş, ilkokul programı ve mevzuatında değişiklikler yapılmış ve ilkokulların karma olması sağlanmıştır (Cicioğlu, 1985, s. 35).

Meşrutiyet döneminde kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı ile yürütülen ilköğretim işleri, 1926 tarihinde kabul edilen Maarif Teşkilatı Kanunu ile yeni bir döneme girmiştir. Kanun, ilköğretim okullarını; şehir ve kasaba gündüzlü; şehir ve kasaba yatılı; köy gündüzlü ve köy yatılı mektepleri olarak sınıflandırmış, köy okullarını şehir okullarından ayırmış ve süresini 3 yıl olarak belirlemiştir (Cicioğlu, 1985, s. 34). 1926 yılındaki önemli bir değişiklik de ilköğretim düzeyindeki öğretimden her türlü ücret alınmasının kaldırılmış olmasıdır (Akyüz, 1989, s. 391). Bu arada ilkokul programlarını yenileme çalışmaları kapsamında önemli değişiklikler yapılmıştır; 1924 yılı programında birinci sınıf hariç, diğer sınıflarda haftada iki saat olarak okutulan Kur'an-ı Kerim ve din derslerinin amacı ve uygulaması yeniden düzenlenmiş; düzenlemeye göre din derslerinin üçüncü sınıftan başlaması ve haftada bir saate indirilmesi benimsenmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemeler ile de 1930'lu yılların başında şehir ilkokullarından; 1930'lu yılların sonunda ise köy okullarından din dersleri kaldırılmıştır (Akyüz, 1989, s. 285-388; Deniz, 2001, s. 33).

Atatürk'ün ölümünden sonra 1939 tarihinde I. Maarif Şûrası'nda alınan kararla 3 sınıflı köy okullarının 5 sınıflı olması kararlaştırılmış ve Bakanlıkça gönderilen bir genelge ile köy ve şehir okulları arasındaki öğretim süresi farkı kaldırılmıştır (Cicioğlu, 1985, s. 50). 1942 yılında kabul edilen Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatı Yasası'na göre, köylerde her yıl eylül ayının sonuna kadar 6 yaşını bitirmiş olanlar, ilkokulu bitirdikten sonra, öğrenimlerine bir üst okulda devam etmeyeceklerse 16 yaşını tamamlayıncaya kadar, öğrenim süresi 8-9 yıla ulaşabilen meslek kurslarına devam etmeleri zorunlu kılınmıştır (Uluğbay, 2012). 1946 tarihinde toplanan III. Millî Eğitim Şûrası'nda zorunlu eğitim konusu da gündeme gelmiş, şehir merkezlerindeki ilkokul ile ortaokulların birleştirilmesi ve öğrenim süresinin 8 yıla çıkarılması önerilmiştir (Aydın, 2006, s. 8; Ömerci, 2012). Şûra'da ilk ve ortaokulların amaç ve görevleri bakımından bir bütünlük içinde düşünülmesi ve aynı pedagojik ilkelere uygun program ve yöntemlerin benimsenmesi gerektiği hususları tartışılrsa da Şûra'nın asıl gündemi mesleki ve teknik öğretim kurumları olduğundan, ilkokul ve ortaokulların birleştirilmesi ve zorunlu olması konusunda olumlu bir sonuç alınamamıştır (MEB, 1999).

Çok Partili Dönem

Tek parti (Cumhuriyet Halk Partisi) iktidarının son yılından itibaren din öğretimi konusunda önemli gelişmeler yaşanmış, din dersleri 1949 yılı Şubat ayında dördüncü ve beşinci sınıflar için program dışı ve isteğe bağlı olarak haftada iki ders saati verilmeye başlanmıştır (Akyüz, 1989, s. 388). Demokrat Parti iktidarı döneminde ise din dersleri bağlamındaki gelişmeler artarak devam etmiştir. Bu dönemde din dersleri programa alınmış, çocuklarına din dersi aldırılmak istemeyen velilerin bu durumu öğretim yılı başında yazılı olarak okul idaresine bildirmeleri gerekli kılınmıştır. Herhangi bir bildirimde bulunmayan ailelerin çocukları için din dersleri ve sınav otomatik olarak zorunlu hale gelmiştir (Akyüz, 1989, s. 388, 389). Böylece I. Millî Eğitim Şûrası'nın yapıldığı 1939 yılında kaldırılan din dersleri 1949 yılında seçmeli ders olarak tekrar programlarda yer almıştır. 1951-1952 öğretim yılından itibaren de din dersleri ilkokullarda zorunlu dersler arasına alınmıştır (Deniz, 2001, s.

115). 1956 yılında ise ortaokullar ve dengi diğer okulların bir ve ikinci sınıfları için seçmeli din bilgisi dersleri konulmuştur (Altaş, 2002).

1953 yılında toplanan V. Millî Eğitim Şûrası'nda İlköğretim Kanunu Tasarısı'nda kabul edilen maddeye göre; köyüne en yakın okul, üç kilometreye kadar uzaklıkta ise çocuğun ilkokula devam etmesi zorunlu kılınmış; okul, üç kilometreden uzak mesafede ise çocuk ilkokula devamdan muaf tutulmuştur (Deniz, 2001, s. 32).

Askeri Müdahaleler Dönemi

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra 1961 tarihinde 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu kabul edilerek, ilköğretim ile ilgili mevzuat bir araya toplanmıştır. Kanun ile ilköğretim 6-14 yaş grubu için zorunlu olmuş, ancak geçici üçüncü madde ile bu zorunluluk yalnız ilkokul kısmı için uygulanmıştır. Okul öncesi eğitim kurumları ise ilköğretim kurumları arasında sayılmış, ancak isteğe bağlı olanlar kapsamına almıştır (MEB, 1999, s. 6).

1962 yılında toplanan VII. Millî Eğitim Şûra'sında zorunlu ilköğretimin 1970 yılına kadar ülke geneline yayılması ve gelişmesi planlanmış (Deniz, 2001), 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile 8 yıl süreli eğitim, zorunlu hale getirilmiştir. Ancak geçici ikinci maddede yer alan; ortaokulların planlı bir şekilde ve yeterli düzeyde yurt sathına yaygınlaştırılmasına kadar, ilköğretimin sadece ilkokul kısmının zorunlu olması hükmü ile zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması fiilen gerçekleşmemiştir (MEB, 1999, s. 8).

12 Eylül askeri müdahalesinden önceki koalisyon hükümetleri döneminde de zorunlu eğitim ile ilgili gelişmeler sürmüştür. 1974-1975 öğretim yılında CHP-MSP (Millî Selamet Partisi) hükümetinin aldığı karar ile dördüncü ve beşinci sınıflara mevcut din derslerine ilaveten haftada bir saat zorunlu "Ahlâk" dersi konulmuştur (Bahçekapılı, 2013).

Askeri müdahale sonrasında, 1981 yılında toplanan X. Millî Eğitim Şûrası'nda ilkokul ve ortaokul programlarının, "temel eğitim" olarak bütünleştirilmesi, temel eğitime giriş yaşının altıya indirilmesi ve zorunlu eğitimin 5 yıldan, temel eğitimin tümünü kapsayacak biçimde 8 yıla çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca temel eğitimin yaygınlaştırılmasında yerel özelliklere göre, yatılılık, araçla taşıma ve benzeri alternatiflerin kullanılması öngörülmüştür (Deniz, 2001, s. 56). 12 Eylül askeri müdahalesi birçok açıdan olduğu gibi din öğretimi açısından da Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde din bilgisi ve ahlak dersleri "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersi adı altında birleştirilip dördüncü sınıftan itibaren ilk ve ortaöğretim kurumlarında haftada iki saat ve zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır (Altaş, 2002).

28 Şubat Süreci ile 8 Yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitime Geçiş

X. Millî Eğitim Şûrası'nda, eğitim kamuoyunun gündemine yeniden giren 8 yıllık zorunlu ilköğretim, XII. Millî Eğitim Şûrası'nda da tartışılmıştır (MEB, 1991b). 1996 yılında toplanan XV. Millî Eğitim Şûra'sında ise; temel eğitim kavramı yerine "İlköğretim" kavramının kullanılması, beş-altı yaş seviyesindeki okul öncesi grubunun, ilköğretimin bünyesine alınması, ilköğretimin kesintisiz 8 yıl olarak uygulanması, öğrencilere tek tip diploma verilmesi, dokuzuncu sınıfın lise ya da mesleki eğitime yönlendirme yılı olması, böylece ilköğretimde zorunlu 2+8+1 sisteminin gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. Ayrıca uzun vadede zorunlu eğitim 18 yaşını kapsayacak şekilde düzenlenmesi kararı alınmıştır (Deniz, 2001, s. 83).

XVV. Millî Eğitim Şûrası'nda 8 yıllık zorunlu ilköğretimle ilgili alınan kararlar, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1997-2000 icra planına alınarak 1997 yılına gelinmiş ve kamuoyunun kısaca "8 Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim" olarak bildiği düzenleme, 16.08.1997 tarihinde, 4306 sayılı Kanun kapsamında TBMM'de kabul edilmiş ve 1997-1998 eğitim öğretim yılında uygulama gerçekleşmiştir (MEB, 1999, s. 12). 1999 yılında toplanan XVI. Millî Eğitim Şûrası'nda ise 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim uygulamasının başarı ile yürütülebilmesi için gerekli araştırma, geliştirme ve destek hizmetlerine ilişkin birimlerin oluşturulması, bu birimlerin ulusal ve yerel düzeyde yeniden yapılandırılıp güçlendirilmesi, yakın bir gelecekte gerçekleştirilmesi hedeflenen 11-12 yıllık zorunlu eğitim uygulaması dikkate alınarak planlama yapılması kararlaştırılmıştır (Deniz, 2001, s. 96).

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Dönemi

2000'li yıllara gelindiğinde 8 yıllık zorunlu eğitimin yerleştiği ve altyapı eksikliklerinin büyük ölçüde giderildiği anlaşılmaktadır (Uluğbay, 2012). AKP dönemi ile birlikte okullaşma oranları ve her kademede okul/derslik sayılarında önemli artışlar sağlanmış, öğretim programları büyük ölçüde yenilenmiş, eğitimde teknolojinin kullanılması amacıyla çok yönlü adımlar atılmıştır. Bunun sonucu olarak 2010 yılında gerçekleşen XVIII. Millî Eğitim Şûrası'nda, zorunlu eğitimin öğrencilerin yaş grupları ve bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak 1+4+4+4 yıl olmak üzere, toplam 13 yıl olarak düzenlenmesi kararı alınmıştır (MEB, 2010, s. 7).

Bu dönemde, özellikle okul öncesi eğitim kademesinde sağlanan yüksek okullaşma oranları (MEB, 2010b, s. 85-87) nedeniyle okul öncesi eğitimin de zorunlu olması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda ilk aşamada okul öncesi eğitimde okullaşma oranı %50'nin üzerinde olan 32 ilde 2009-2010 öğretim yılından itibaren 60-72 ay grubu çocuklar için zorunlu okul öncesi eğitim uygulaması başlatılmıştır. Belirlenen bir takvim ve öngörülen standartlar dahilinde 2013-2014 öğretim yılında zorunlu okul öncesi eğitimin Türkiye geneline yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Planlanan hedeflere uygun uygulamalar devam ederken 29.03.2012 tarihinde TBMM'de kabul edilen 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un getirdiği yasal düzenlemeler ile okul öncesi eğitimin ülke genelinde zorunlu hale getirilmesi hedefinden vazgeçilmiştir (Kundakçı ve Erginer, 2013, s. 339). Aynı süreçte, on beş yıllık bir uygulamanın akabinde 6287 sayılı Kanun ile zorunlu eğitim, kesintili ve ortaöğretimi de kapsayacak şekilde 4+4+4 = 12 yıl süreli olarak uygulamaya konulmuştur (MEB, 2012a). İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda yapılan değişikliklere göre ilköğretim kurumlarının 4 yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile 4 yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşması ve ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler konulması kabul edilmiştir. Buna göre, ortaokul ve liselerde Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin hayatının isteğe bağlı olarak seçmeli ders olarak okutulması imkânı sağlanmıştır (MEB, 2012a).

Böylece zorunlu eğitimi 12 yıla çıkaran düzenleme ile ilköğretime başlama yaşı altıdan (72 ay) beşe (60 ay) indirilmesi, ilköğretim okullarının ilkokullar, ortaokullar ve imam-hatip ortaokulları olarak yeniden düzenlenmesi, seçmeli derslerin oluşturulması ve ortaöğretimin zorunlu hale getirilmesi gibi önemli değişiklikler aynı anda hayata geçirilmiştir (MEB, 2012a; MEB, 2012b). Yapılan değişikliğin ani denebilecek bir süre içerisinde gündeme gelmesi, yeterince tartışılmadan, hızlı bir biçimde yasalaşması ve altı ay gibi kısa bir sürede uygulamaya geçirilmesi, kamuoyunda siyasi yönü ağır basan ve rövanşist bir girişim olarak algılanmıştır (EGR, 2012, s. 11). Ayrıca yapılan düzenlemeler; ilkokula başlama yaşının bir yıl erkene alınması ile beş yaşındaki çocuklara ilkokuma-yazma öğretilmesinin pedagojik açıdan sakıncalı olduğu, meslek seçiminin erken yaşlara alınmasının doğru olmadığı, örgün eğitimin açık öğretim, mesleki eğitim, evde eğitim gibi kavram ve uygulamalar ile esnetilmesinin çocuğun temel eğitimden yoksun kalma olasılığını arttıracak gerekçeleriyle eleştirilmiştir (Eğitim Sen, 2012, s. 90, 91). Yapılan eleştirilere karşı Milli Eğitim Bakanlığı 12 yıllık zorunlu eğitimi şu gerekçeler ile savunmuştur: 12 yıllık zorunlu eğitime geçiş ile Türkiye'deki yetişkin nüfusun ortalama eğitim süresinin ve lise mezunu sayısının artacağı, okullaşma oranındaki bölgesel farklılıkların azalacağı, farklı alanlarda yeteneği olan öğrencilerin ortaokul birinci sınıftan itibaren kendilerini geliştirme fırsatı bulacağı, eğitimin kademelere bölünmesi ile kademeler arası geçişlere olanak sağlanacağı, böylece yetenek ve ilgilerine göre öğrencilerin erken yaşlardan itibaren meslek eğitimi tercihinde bulunabileceği, okula başlama yaşının 60 aya indirilerek, çocuklara erken yaşta okula başlama fırsatı verileceği, böylece dünya genelindeki uygulamalara benzerlik sağlanacağı belirtilerek yeni düzenlemeler savunulmuştur (MEB, 2012b).

Dünya'nın Bazı Ülkelerinde Zorunlu Eğitim

Eğitim, değişim ve dönüşümün en temel aktörü haline gelmiştir. Uluslararası toplumda, ilköğretim düzeyindeki eğitimin yetersiz kaldığı ve tüm nüfusun en azından lise düzeyinde eğitim alması gerektiği yaygın bir kanaat olarak kabul edilmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde, lise eğitiminin çağ nüfusunun tamamına yaygınlaştırılması ve üniversite öncesi eğitimin süresinin uzatılarak, genç nüfusun mümkün olduğunca

daha uzun süre eğitim alması yönünde politikalar oluşturulmaktadır (MEB, 2012a). Bu anlamda, çocuk ve gençlere, temel becerilerin kazandırılması için daha uzun ve zorunlu eğitime doğru genel bir yönelim, hemen hemen tüm ülkelerin eğitim sistemlerinde gözlenmektedir (Eurostat, 2012). Çağı yakalayabilecek ve gelişen teknolojinin hızına uyum sağlayabilecek, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine olan gereksinim, zorunlu eğitime olan bu yönelimi gerekli kılmaktadır (Erginer, 2006).

Bu bağlamda bazı ülkelerin zorunlu eğitim uygulamaları kısaca şöyle özetlenebilir:

Almanya'da altı yaşını tamamlayan her çocuk için okula gitme zorunluluğu vardır. Geleneksel Alman eğitim sisteminde 4 yıl süren ilkokul altı-on yaşlar arasındaki çocukların eğitimini kapsar. İlkokulu bitiren her çocuk 6 yıl süreyle performansına uygun okullardan birine gitmek zorundadır. Bütün eyaletlerde zorunlu eğitim 12 yıldır ve altı-on sekiz yaş arasını kapsar. Bu sürenin 10 yılı tam zamanlı, geri kalan 2 yılı ise yarısı okulda verilen teorik eğitim, yarısı ise meslek eğitimidir (Aydın, 2006, s. 25).

Danimarka'da zorunlu eğitim döneminin tümünü kapsayan ve folkeskole diye adlandırılan zorunlu bir eğitim basamağı bulunmaktadır. Zorunlu eğitim süreci, Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunda olduğu gibi ilk ve orta kısım olarak ikiye ayrılamaz. Çocuk okul öncesi dönemden başlayarak, onuncu sınıfa kadar öğrenim görür. Bu sürenin bir yılı isteğe bağlıdır. 9 yıl olan zorunlu eğitim ücretsizdir (Aydın, 2006; Ömerci, 2012).

Fransa'da zorunlu temel eğitimin süresi 10 yıldır. Altı-on altı yaş arasındaki çocukları kapsayan zorunlu eğitimin 5 yılı ilköğretimde, 4 yılı ortaöğretimin birinci devresinde verilir. Ortaöğretimin birinci devresini bitiren öğrencilerin, zorunlu temel eğitimlerini tamamlayabilmeleri için, ortaöğretimin ikinci basamağında, genel eğitim, teknik eğitim veya mesleki eğitim liselerinden birinde 1 yıl daha tam zamanlı öğrenim görmeleri zorunludur (Aydın, 2006). Fransa'da zorunlu eğitim anasınıflarını da kapsar. Bütün çocuklar altı yaşında ilköğretime başlar ve eğitimleri bir üst seviyeye yani alt orta öğretime kadar devam eder (Arslan ve Kılıç, 2000; Aydın, 2006; Ömerci, 2012).

Hollanda'da zorunlu eğitim beş- on yedi yaş arası çocuklara verilen eğitimi kapsar ve süresi 12 yıldır. Dört yaşındaki çocukların ilköğretime kaydı mümkün olduğundan okul öncesi eğitim basamağı kaldırılmış, dört-beş yaş grubu da zorunlu ilköğretime dahil edilmiştir. Zorunlu eğitimin 8 yılı ilköğretimde 6 yılı ortaöğretimde olmak üzere toplam 14 yıl olarak düzenlenmiş, ancak son 2 yılın yarı zamanlı olarak yürütülmesine imkân verilmiştir. On altı yaşını bitiren öğrenciler, on sekiz yaşını dolduruncaya kadar tam zamanlı veya yarı zamanlı eğitim görmek zorundadır. Bu eğitimin 2 yıllık kısmı çıraklık eğitimi kapsamındaki meslek okullarında verilir (Aydın, 2006, s. 66-70; Ömerci, 2012).

Birleşik Krallıkta (İngiltere) yasal okul çağı beş yaşından on altı yaşına kadar sürmektedir. Zorunlu eğitim, Galler ve İskoçya'da 11 yıl, Kuzey İrlanda'da 12 yıl olarak uygulanmaktadır (Göksoy, 2013, 34). İlkokul beş-yedi yaş arası birinci devre, yedi-on bir yaş arası ikinci devre okullar olarak ikiye ayrılmıştır. İlköğretim beş-on bir yaş arasını kapsar. On bir yaşından sonra öğrenciler genel okullar, gramer okulları, orta modern ve teknik okullar arasında seçim yapmak durumunda kalır. Öğrencilerin geleceğini belirleyen bu tercihte, öğrencinin seçme sınavlarındaki başarı notu etkili olur (Arslan ve Kılıç, 2000).

İsveç'te eğitim sistemi genel kategoride yedi-on altı yaş arası çocuklar için 9 yıllık bir süreyi kapsar. Zorunlu eğitimin tamamı ücretsizdir. Okul öncesi sınıfı genellikle zorunlu temel okulların bünyesinde. Belediyelerin altı yaşındaki çocuklar için bu okullarda okul öncesi sınıflar açma zorunluluğu vardır, ancak çocuğun okul öncesi eğitime katılımı isteğe bağlıdır (Aydın, 2006; Ömerci, 2012).

Yunanistan'da okul öncesi eğitim ve ilköğretim zorunludur. Zorunlu eğitimin toplam süresi 9 yıldır. Bunun 6 yılı zorunlu olan ilkokullar, 3 yılı ise ortaöğretimin birinci kademesidir. Ortaöğretimin ikinci kademesi olan okullar 4 yıldır. Zorunlu olan 3 yıl süreli ortaokullardan sonra mesleki eğitim ve teknik okullarının yer aldığı üst ortaokullar bulunur (Aydın, 2006 s. 143; Ömerci, 2012).

Uzak doğu ülkesi olan Japonya’da eğitim altı-on beş yaş arasında zorunludur. Bununla beraber ortaokul mezunlarının büyük kısmı eğitime devam etmek istemekte ve lise eğitimi vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır. Japonya eğitim sistemi kademelidir. Anaokulu 1-3 yıl; ilkokul 6 yıl; ortaokul 6 yıl; lise 3 yıl; üniversite ise 4 yıldır (Ömerci, 2012).

Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim kurumları, ilkokul, ortaokul ve liseler olmak üzere yapılandırılmıştır. Üç ana sistem vardır. 8+4 sistemi, 6+3+3 sistemi ve 6+6 sistemi. Aileler bu sistemlerden herhangi birini seçebilmektedirler. Zorunlu eğitim eyaletlere göre 10-13 yıl arası değişir ve çocuklar eyaletlere bağlı olarak beş, altı veya yedi yaşlarında okula başlar. Ancak federal yasalar gereği en az on altı yaşına kadar mecburi eğitim söz konusudur (Ömerci, 2012).

Tartışma ve Sonuç

Genelde eğitim, özelde ise zorunlu eğitim, devletin vazgeçemeyeceği bir araç olarak siyasi ve modern devletin etkili bir egemenlik aracıdır. Stratejik bir kaynak olarak değeri her geçen gün artan yetişmiş insan gücüne sahip olmak eğitim ile mümkündür. Bunun farkında olarak, yönetme fırsatını eline geçirenler, sisteminin açık alanları üzerinden eğitimin yapısı ve içeriğini etkilemeyi kendileri için bir hak ve görev olarak görmektedirler.

Eğitimin doğrudan devletin sorumluluğu altına alınması ve geleneksel okullar dışında yeni okullar açılması ile birlikte zorunlu eğitim tartışmalarının başlaması, önce İstanbul için gerçekleşen zorunlu eğitimin, ancak Tanzimat Dönemi’nde ülke genelinde gerçekleşmiş olması Türkiye’de zorunlu eğitim sürecinin uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve süreçte yaşanan zorluğu göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşanan yenileşme hareketleri ile zorunlu eğitim sürecinin paralel bir seyir takip ettiği görülmektedir. Bu durum eğitimin yenilikçi ve dönüştürücü rolüne, ilköğretimin zorunlu olmasının Kanun-i Esasi’den başlayarak, sonraki anayasalarda da yer bulması ise eğitimin devlet ile ilişkisi ve siyasi karakterini yansıtmaktadır.

TBMM kurulduktan sonra, ilköğretim düzeyinde zorunlu eğitimin daha geniş kapsamlı ele alındığı, ancak eğitimin hedefleri ve içeriği konusunda bir anlayış değişikliğinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Öğretimin birleştirilmesini öngören Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesi ile ilkokullarda karma eğitime geçilmesi, öğretim programlarında yer alan Kur’an-ı Kerim ve din derslerinin kaldırılması, din eksenli geleneksel eğitim anlayışının laik bir yörüngeye kaydığının işaretidir. Yaşanan paradigma değişiminin, dönemin ulusalcı ve pozitivist siyasi konjonktürüne uygun olduğu söylenebilir. Çok partili döneme geçişten kısa bir süre öncesinden başlayarak, din eğitimi konusunda toplumsal taleplerin dikkate alınması, programlardan kaldırılan din derslerinin önce seçmeli ders olarak ilkokullarda; daha sonrada ilk ve ortaöğretim kurumlarının tümünde okutulan zorunlu dersler arasında yer alması, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen demokrasi söylem ve uygulamalarına paralel, toplum-devlet ilişkisinin evrildiği yönü göstermektedir.

Cumhuriyet’in ilan edilmesinden önce başlayarak günümüze kadar, din ve din öğretimi bağlamında, din derslerinin zorunlu olması, imam hatip ortaokul ve liselerinin açılması ile Kur’an Kerimin öğretilmesi, ülkemizdeki zorunlu eğitim politikalarının nirengi noktasını oluşturmaktadır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi birçok açıdan olduğu gibi din öğretimi açısından da Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, din bilgisi ve ahlak derslerinin “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi adı altında birleştirilip dördüncü sınıftan itibaren ilk ve ortaöğretim kurumlarında haftada iki saat ve zorunlu olarak okutulmaya başlanması, Cumhuriyet tarihinin eğitim politikaları açısından önemli bir kırılmanın veya dönüşümün ipucu olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm, küresel ölçekli politik tercihlerin izdüşümü olarak, soğuk savaş yılları koşullarında ABD’nin Sovyetler Birliği’ni çevrelemek ve sıcak denizlere inmesini engellemek üzere geliştirdiği “yeşil kuşak” projesinin bir NATO üyesi ülke olan Türkiye’nin güncel politik tercihleri ile örtüşmektedir.

Farklı dönemlerde gerçekleşen milli eğitim şûralarında görüşüldükten sonra, ancak 1997-1998 eğitim öğretim yılında uygulamaya geçilebilen 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim tartışmalarının, azımsanmayacak düzeyde düşünsel bir birikime neden olduğu; eleştirilen yönlerine rağmen, sistemin kısa sürede benimsenip kendini geliştirmeyi başardığı söylenebilir. Nitekim 15 yıl gibi uzun sayılmayacak bir süre içinde 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim sürecinin kazanımları üzerine ani sayılan bir kararla ortaöğretimi de kapsayan 12 yıllık zorunlu eğitim gündeme gelmiş ve 2012-2013 öğretim yılında 4+4+4 modeli uygulanma imkanı bulmuştur. Bu değişim ve gelişmeler, zorunlu eğitim konusunda devletin ve toplumun hazırbulunuşluk düzeyini de göstermektedir.

Ülkeler gelişip, refah seviyeleri geliştikçe, vatandaşlarına sağladıkları zorunlu eğitim süresi de uzamaktadır. Gelişmiş ülkelerde zorunlu eğitim süresi 9-13 yılı arasında değişirken, Türkiye’de zorunlu eğitim süresinin uzun yıllar 5 yıl olarak kalması; bu sürenin, önce 8 yıla daha sonra da 12 yıla çıkarılması ile Türkiye’nin gelişmiş ülkeler ile arasındaki dezavantajlı durumunu gidermeye çalıştığı söylenebilir.

Eğitimde öncelikler ve tercihler eğitim politikalarının doğal bir sonucudur. Bu durum dün böyleydi, bugün de böyledir, yarın da böyle olacak demek yanıltıcı olmaz. Zorunlu eğitime ilişkin düzenlemeler yapılırken olması gereken; zorunlu eğitimin, iktidarı ele geçirme veya sürdürmenin ideolojik bir aracı olmaktan çıkarılıp modern devletin bilimsel temellere dayalı, yurttaşlarına sunduğu temel bir hak olarak görülmesi ve niteliğinin artırılmasıdır.

Kaynaklar

- Adem, M. (1997). Ulusal eğitim politikası nasıl olmalıdır? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(01), 52-65. 10 Ağustos 2015 tarihinde erişildi: http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/52/1/8_mahmut_adem.pdf.
- Akçabay, C. (2012). Peki neden zorunlu eğitim? bianet bağımsız iletişim ağı web sitesinden 25 Ağustos 2014 tarihinde erişildi: <http://www.bianet.org/bianet/genclik/140648-peki-neden-zorunlu-egitim>.
- Akyüz, Y. (1989). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altaş, N. (2002). Türkiye’de zorunlu din öğretimini yapılandıran süreç, hedefler ve yeni yöntem arayışları(1980-2001). *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 145-168.
- Arslan, M.,M., Kılıç, Ç. (2000). Bazı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye’de zorunlu eğitimde yönlendirme çalışmalarının değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, (148).
- Aydın, S. (2006). *Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de zorunlu eğitim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bahçekapılı. (2013). *Yeni eğitim sisteminde seçmeli din dersleri*. İstanbul: İlke Yayınları. 13.12.2015 tarihinde erişildi: http://ilke.org.tr/wpcontent/uploads/2015/01/ilke_rapor_5_BASKI_SON.pdf.
- Bahtiyar Karadeniz, C. (2012). Öğretmenlerin 4+4+4 zorunlu eğitim sistemine ilişkin görüşleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 10(40), 34-53.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyetinde ilk ve ortaöğretim (tarihi gelişimi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Deniz, M. (2001). *Millî eğitim şûralarının tarihçesi ve eğitim politikalarına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Eğitim Sen. (2012). *Eğitimde AKP’nin 10 yılı*. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- ERG. (2012). *Eğitim izleme raporu 2012*. 09 Ağustos 2015 tarihinde erişildi: [http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/ERG-EIR2012-egitim-izleme-raporu-2012-\(12.09.2013\).pdf](http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/ERG-EIR2012-egitim-izleme-raporu-2012-(12.09.2013).pdf).

- Erginer, A. (2006). *Avrupa Birliği eğitim sistemleri ve Türkiye eğitim sistemiyle karşılaştırmalar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ergun, T. (2004). *Kamu yönetimi, kuram, siyasa, uygulama*. Ankara: TODAİE.
- Eorustat. (2012). *Avrupa'da eğitime ilişkin önemli veriler*.01 Eylül 2014 tarihinde erişildi:
<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/keydataserie/134TR.pdf>
- Fidan, N., Erden, M.(1987).*Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Göksoy, S. (2013). Türkiye ve Avrupa birliği ülkelerinde zorunlu eğitim uygulamaları. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(1), 30-41.
- Kundakçı, S., Erginer, A. (2013). Türkiye'de on iki yıllık zorunlu eğitim öncesi zorunlu okul öncesi eğitim pilot uygulamasının değerlendirilmesi: Tokat ili örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 336-357.
- Lauwerys, J. A. (1979). Eğitime etkin faktörlerin mukayeseli olarak incelenmesi. F. Varış (Yay. Haz.). *Mukayeseli eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- MEB. (1991a). *Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1991b) *Onuncu millî eğitim şûrası*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1999). *8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim -2-*. Ankara: Plaka Matbaacılık.
- MEB. (2010a). *18. Millî Eğitim şûrası kararları*.09 Ağustos 2015 tarihinde erişildi:
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/0211364618sura.pdf
- MEB. (2010b). *Cumhuriyet döneminde Türk millî eğitim sistemindeki gelişmeler*. Ankara: Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- MEB. (2012a). *12 yıllık zorunlu eğitime yönelik uygulamalar*.2012/20 sayılı genelge. 10 Haziran 2013 tarihinde erişildi: <http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf>
- MEB. (2012b).*12 yıl zorunlu eğitim sorular-cevaplar*.12 Haziran 2012 tarihinde erişildi:
<http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12YilSoruCevaplar.pdf>
- Ocak, B. (2002). *8 yıllık zorunlu temel eğitim siyasasının çözümlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Özoğlu, M. (2012). *Zorunlu eğitim üzerine bir değerlendirme*. 13 Temmuz 2014 tarihinde erişildi:
<http://setav.org/tr/zorunlu-egitim-uzerine-bir-degerlendirme/yorum/1101>
- Örmeci, O. (2012). *Dünyada zorunlu eğitim ve 4+4+4 eğitim reformu*.31 Aralık 2014 tarihinde erişildi:
<http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2012/03/dunyada-zorunlu-egitim-ve-444-egitim.html>
- Şişman, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- TDV. (1996), *Türk eğitim sistemi alternatif perspektif*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- TDK. (1988).*Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TBMM. (1949). *İnsan hakları evrensel beyannamesi*. 09. 08.2015 tarihinde erişildi:
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>
- Uluğbay, H. (2012). *Sekiz yıllık zorunlu eğitimin gelişim süreci ve kazandırdıkları*.
31 Temmuz 2014 tarihinde erişildi: http://www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=266